

За литературата като дар – 20 години от удостояването на португалския писател Жозе Сарамаго с Нобелова награда за литература

Literature as a Gift – 20 Years since José Saramago's Nobel Prize in Literature

Яна Андреева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Yana Andreeva

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Reis, Carlos (Org.) *José Saramago. Nascido para Isto. Conferências do Congresso Internacional “José Saramago: 20 anos com o Prémio Nobel”*. Lisboa, Ed. Fundação José Saramago, 2020, 253 p. ISBN 978-989-95820-7-1

В своя реч, произнесена в Стокхолм на 10 декември 1998 г., в деня на връчване на Нобеловата награда за литература, Жозе Сарамаго признава: „... не за това съм се родил, но то ми бе дадено“. Тези думи на писателя, все още единствен португалоезичен лауреат на литературния „Нобел“, са изведени като заглавие на сборника с пленарни доклади, представени на международния конгрес „Жозе Сарамаго – 20 години с Нобеловата награда“, проведен през октомври 2018 г. в Коимбра, Португалия, по съвместна инициатива на Центъра по португалска литература на Университета на Коимбра и Община Коимбра и в сътрудничество с фондация „Жозе Сарамаго“.

Издаденият през 2020 г. сборник съдържа изследвания на водещи в световен мащаб познавачи на литературното творчество на португалския нобелист и не само представя най-открояващата се част на научния форум, но и доказва трайното консолидиране на едно актуално изследователско поле в лузитанистичните изследвания, а именно изследването на Сарамаговото творчество в неговата впечатляваща по обхвата си многоаспектност. Цел на изданието е

да се почете паметта на един толкова отличаващ се в португалоезичната и в световната литература писател, оставил незаличими следи със своя творчески и граждански принос, но и да се напомни, както отбелязва в увода проф. Карлош Рейш, редактор на сборника, за постоянното присъствие на текстовете на Жозе Сарамаго на културната сцена днес (с. 19). Подобна актуалност на Сарамаговото творчество намира обяснение както в иновативното му идейно и езиково измерение, така и в онази присъща на творбите му животрептяща противоречивост на въобразените художествени светове, заради които се случва литературата и от които се ражда по думите на Пилар дел Рио „озаряващата ни светлина на споделеното четене“ (с. 15).

Сборникът „Жозе Сарамаго – роден за това“ включва дванайсет студии на утвърдени в световен мащаб учени от различни пространства на лузитанистиката: Карлош Рейш, Ана Паула Арно, Анселмо Боржеш, Антонио Саеш Делгадо, Филомена Оливейра и Мигел Реал (Португалия), Жерсон Луиш Роани и Тереза Крищина Сердейра (Бразилия), Роберто Веки (Италия), Хорхе Урутия (Испания), Дейвид Фрайер (Великобритания) и Мигел Алберто Колефф (Аржентина). Разнообразни са застъпените в сборника критико-теоретичните подходи към изследването на Сарамаговото творчество – от фокуса върху богатото идейно-тематично наследство, способите на конструиране на фикционалния наратив при Сарамаго и алегоричното уплътняване на категориите на Сарамаговия разказ, през разглеждането на силния трансмедиален заряд на авторовите романи фикции, пресътворени в различни жанрови образци на визуалното изкуство, до проучването на дълбоките разбирания за божественото, историята и иберизма, около които Сарамаговото писане повторително кръжи през годините. Тук се спираме на най-пространните студии в сборника, с извънреден принос за осветляването на художествената еволюция и последователност на Сарамаговото писане и на идейното и естетическото му наследство, които очертават нови и многопосочни перспективи в това поле на изследвания.

В „Рикардо Рейш – един и същ и друг“ Ана Паула Арно разглежда посветения на хетеронима на Фернандо Песоа роман през призмата на интертекстуалното и метатекстуалното, дълбоко присъщи на Сарамаговия роман. Като се спира на метафикционалното изграждане на персонажите в текста като контрапункт на създадения от Песоа хетероним и на неговото фикционално обкръжение, авторката затвърждава убеждението, че след пре моделирането на образа на Рейш в романа на Сарамаго вече е невъзможно да се поддържа установената от Песоа когнитивна схема за възприемане на хетеронима, което затвърждава преразглеждането на историята, в това число и на фикционализираната история, като едно от основните художествени постижения на Сарамаговия роман.

Студията „Жозе Сарамаго – трансиберист“ на Антонио Саеш Делгадо разглежда въпроса за иберийската идентичност на Жозе Сарамаго, като се фо-

кусира върху посветения на тази тема роман „Каменният сал“, както и върху журналистически статии, интервюта и публични лекции, в които писателят изразява позициите си по отношение на иберизма. Статията очертава в диахронен план контекста и същността на иберизма и откроява начина, по който иберийският дискурс вписва убедително Сарамаго сред други автори португалци, кастилци, галицийци, каталунци и баски, споделящи идеите на иберизма.

В „Жозе Сарамаго и персонажът като алегория“ Карлош Рейш проследява чрез разглеждането на характерните за ключови автори произведения литературностилистични похвати художествената еволюция на писателя по пътя към изграждането на една все по-алегорична картина на света и човека. Предмет на категоризация са различните видове персонажи на Сарамаго, след които К. Рейш откроява историческите, митично-библейските, местните персонажи с изцяло фикционален произход, животинските персонажи и др. При изследването на персонажа като алегория студията на Рейш проучва в частност протонаративните мотиви, които осмислят алегоризацията на персонажните фигури и на фикционалната логика. За Рейш процесите, с които Сарамаго конфигурира своите персонажи, имат прагматично измерение, доколкото се основават на алегоричната употреба, позволяваща на идеологията да се съчетае с етиката.

Отново посветена на Сарамаговите персонажи е студията на Мигел Алберто Колефф „Животът в най-добрата му сила – сравнителен прочит на персонажите Жоао Лошото време и Сиприано Алгор“. Като кръстосва приносите на разработките в „Речник на Сарамаговите персонажи“ (Колефф 2008) и концепциите на Валтер Бенямин от „Тези по философията на историята“, Колефф извежда съществени заключения за континуитета при конструирането на образите на протагонистите на два романа от различни творчески фази, каквито са „Въздигнал се от земята“ (1980) и „Пещерата“ (2000), които съвпадат в своите послания за критика на капитализма. Изградени именно в кода на Сарамаговата критика към капитализма в различните му исторически фази – териториален латифундистки и глобален и надкултурен – като част от света на бедността, познаващ несправедливостта и унижението на маргинализацията, тези персонажи все пак имат възможността да вземат думата чрез словото на Сарамаго и да защитят правата си, т.е. способността да се трансформират в субекти на познанието, които могат да се намесят в хода на историята, заключава Колефф (с. 191).

В „*Dissecta membra* на краткия век. За паметта в риск и историята наобратно в два романа на Жозе Сарамаго“ Роберто Веки се насочва към сравнението между „Наръчник по живопис и калиграфия“ и „Въздигнал се от земята“ в опит да открие в тях присъствието на една от най-значимите теми в литературното наследство на писателя, а именно тази за ролята на субектната етика в „мътните времена“ на кризи (с. 199). Студията представя романите като

дълбоко свързани помежду си както чрез своите развръзки, така и чрез представата, която изграждат за следаприлския период в Португалия, за времето на края на революцията и деколонизацията. Но тъй като времето на края не е край на времето, а и може да се превърне в конструиране на възможно бъдеще с отломките на миналото, според Веки съдържащият се в романите своеобразен месиански знак реактивира застрашената от изчезване историческа памет и реконструира нова монументализация на миналото през призмата на субектната етика, която текстовете на Сарамаго неизменно формулират.

Студията на Тереза Крищина Сердейра „Примо Леви и Жозе Сарамаго – вечната книга и безкрайната картина“ изследва романа „Есе за слепотата“ от компаративистична перспектива, извеждайки от сравнението между епидемията от слепота в текста на Сарамаго от 1995 г. и спомена за концентрационния лагер в „Това човек ли е?“ (1947) на Примо Леви важността на изкуството като единствена връзка на подложеното на радикални прекеждия човешко същество с живота. Сердейра проследява екфрастичните опити на персонажите на Сарамаго и систематизира посоките на репрезентация на картини на бележити художници като Гоя, Брюгел и Дьолакроа в „Есе за слепотата“, с които обосновава разбирането си за това, че Сарамаговият текст създава с езикови средства една безкрайна картина, представляваща своеобразен „имагинерен музей“ по смисъла на думите на Малро (с. 250), на фундаментални творби на световното изкуство.

Сборникът „Жозе Сарамаго – роден за това“ под редакцията на Карлош Рейш е несъмнено значим жалон в световното изследователско поле, посветено на проучването на творчеството на португалския писател. Отбелязвайки годишнината от първата Нобелова награда за литература, връчена на творец от португалоезичието, сборникът представя върховите достижения на международната лузитанистика в проучването на едно неизчерпаемо художествено и идейно наследство, каквото е Сарамаговото творчество, но и очертава множество перспективи за бъдещи изследвания.

Проф. д-р Яна Андреева

y.andreeva@uni-sofia.bg

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504

България

Prof. Yana Andreeva, PhD

y.andreeva@uni-sofia.bg

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504

Bulgaria